

Івершинь Анжеліка Геннадіївна

кандидат педагогічних наук, доцент

ДЗ «Південноукраїнський національний університет

імені К.Д.Ушинського», м. Одеса

Костюхіна Лілія Василівна

кандидат педагогічних наук, доцент

ДЗ «Південноукраїнський національний університет

імені К.Д.Ушинського», м. Одеса

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У РАННЬОМУ ВІЦІ

Анотація: автори статті розкривають теоретичні та методичні аспекти програми художньо-естетичного виховання обдарованих дітей раннього віку. Основна ідея програми - інтеграція образотворчого мистецтва, музики і руху в розвитку дитини.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані діти раннього віку, інтегрований підхід, синтез мистецтв, художній образ.

ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF GIFTED CHILDREN OF EARLY AGE

Summary: The article deals with the theoretical and methodological aspects of the program of artistic and aesthetic education of gifted children of early age. The main idea of the program is integration of art, music and movement children's development.

Keywords: gift, gifted children of early age, integrated approach, synthesis of arts, art's image.

У сучасному суспільстві інтенсивно досліджуються проблеми оновлення змісту освіти, створення належних умов для повноцінного життя дитини, оптимального її розвитку й виховання. Одне з важливих завдань - розвиток обдарованої дитини, як творчого та інтелектуального потенціалу суспільства.

Так, у національній концепції дошкільної освіти «Національна доктрина розвитку освіти» (Україна, 2002р.), «Закон про дошкільну освіту» (Україна, 2001р.), «Базовий компонент дошкільної освіти» (2012 р.) передбачено завдання, спрямовані на підтримання розвитку обдарованих дітей.

Поняття «обдаровані діти» у науковий обіг увів Г.Уіпл на початку ХХ ст. Значний внесок у сучасну теорію обдарованості вніс Дж. Гілфорд. Він окреслив параметри креативності, виділив складові дивергентного мислення та розробив структуру інтелекту.

В.Екземплярський вивчав феномен дитячої обдарованості, виходячи з системних позицій. Він вказував, що важливо знайти "основне ядро", деякий комплекс, закономірності між різними функціями і здібностями, щоб пояснювати обдарованість не тільки як суму ізольованих функцій.

Н.Хеллер розумів дитячу обдарованість як індивідуальний, мотиваційний і соціальний потенціал, що дозволяє досягати високих результатів у різноманітних сферах.

Під обдарованою дитиною вчені розуміють дитину, яка має яскраві, очевидні, інколи видатні досягнення або має внутрішні передумови для таких досягнень в тому або іншому виді діяльності (Т. Кудрявцев).

За концепцією обдарованості А. Матюшкина загальними характеристиками обдарованої дитини є:

1. Пізнавальні потреби. Вони складають психологічну основу домінантності пізнавальної мотивації в порівнянні з іншими типами мотивації. Мають форми дослідницької та пошукової активності .

2.Орігінальність. Виражає ступінь нестандартності запропонованого рішення в ряду стандартних рішень. Визначається перетворенням заданої проблеми у власну проблему.

3.Ефективна стратегія пошуку. Обдарованість виражається у швидкому прийнятті рішення.

4. Здібність до прогнозування.

5. Інтегральним структурним компонентом обдарованості є оцінна, вимірювальна функція, що включає:розуміння чужих і власних думок, дій, вчинків;самоконтроль; неконформність; здатність до створення ідеальних еталонів.

Всі ці структурні компоненти складають єдину інтегративну структуру обдарованості, яка виявляється на всіх рівнях індивідуального розвитку, і дозволяють розцінювати дитячу обдарованість як передумову творчого розвитку людини [7] .

Д. Рензулли розуміє дитячу обдарованість як взаємозв'язок трьох складових: інтелект вище середнього (але не обов'язково найвищий);креативність;прихильність до завдання .

Існує деяка кількість концепцій, де автори в якості пріоритетного виділяютьодин фактор. Так, Т.Жук єдиним критерієм дитячої обдарованості висуває уміння ставити творчу задачу. В.Уайт з'ясував, що кращим передвісником обдарованості є здатність в дошкільному віці стежити за двома або більше подіями одночасно. На його думку, це єдиний достовірний критерій дитячої обдарованості.

Е. Торранс визначає як базову, глибину прогнозування (передбачення), що лежить в основі дитячої обдарованості, Він вважає, що це основна характеристика і гарантія продуктивного мислення обдарованої людини. Д. Гілфорд вважає, що обдарованих дітей відрізняє особливо розвинуте дивергентне мислення і, крім того, посилена точність оцінних компонентів.

Н.Лейтес запропонував три категоріїкласифікації дитячої обдарованості:

1. Загальний прискорений розвиток. За інших рівних умов такі діти виділяються високим рівнем IQ, що легко визначається за допомогою тестів на інтелект.

2. Загальний середній рівень інтелекту, але особлива схильність або талант до будь-якого виду діяльності.

3. Загальний середній рівень інтелекту, але при цьому виділяються відмінні якості окремих психічних процесів (асоціації, спостережливість та ін.) [9]

Про особливі психоемоційні проблеми, якими супроводжується життя обдарованої дитини, як про серйозну проблему особистісного розвитку та становлення обдарованості, вказують багато дослідників.

Учені виокремлюють у психолого-педагогічному забезпеченні розвитку обдарованості у дитячому віці дві тенденції. У рамках першої тенденції обдарованість розцінюється як функція (у тому числі педагогічна), де обдарована дитина є носієм цієї функції. У такому випадку виникає небезпека розвитку обдарованості в сторону різного роду психоемоційних відхилень, що може призвести до згасання обдарованості.

У рамках другої тенденції дитяча обдарованість розглядається як цінність. Так, Л.Кулемзіна наполягає на тому, що у дитинстві необхідні особливі і цілеспрямовані зусилля виховного та освітнього плану, які не зводяться до розвитку здібностей чи вдосконаленню інтелектуальних функцій [6].

Отже, для того, щоб обдарована дитина стала обдарованою особистістю у дорослому віці, педагогічний процес повинен бути побудований в режимі педагогічної підтримки, зорієнтованої на збереження особистості обдарованої дитини і підтримки її обдарованості з раннього віку [6].

Для продуктивної і грамотної роботи з дітьми раннього віку необхідно знати та враховувати їх психологічні особливості. Відомо, що психологічні особливості віку у концентрованому вигляді виражаються у вікових новоутвореннях. "Під віковим новоутворенням слід розуміти ті психічні і соціальні зміни особистості і її діяльності, які вперше виникають на даному віковому рівні і які найголовніше визначають свідомість дитини, її

взаємодію із середовищем, її внутрішнє і зовнішнє життя, весь хід розвитку у даний період." [4, с.154]. У дошкільному періоді розвитку центральним психологічним новоутворенням є уява дитини. Ми вважаємо, що це становить психологічну основу, на якій повинна будуватися система роботи із обдарованими дітьми

Розкриваючи специфіку уяви дітей дошкільного віку, Л. Виготський вказував на моторний характер, який він пов'язував з рухливою природою уяви дошкільників. Уміння відтворити образи "за посередництвом власного тіла", за думкою Л.Виготського є основою формування творчості. Це положення стало одним з базових у роботі з дітьми раннього віку у нашій методиці.

Також, особливе місце для розвитку уяви у дошкільному віці Л.Виготський відводив дитячій грі. Він розумів дитячу гру як джерело, яке створює зону найближчого розвитку. Через ігрову діяльність і рухається дитина. Лише у цьому сенсі гра може бути названа діяльністю ведучої, тобто тією, що визначає розвиток дитини [4].

Художньо-естетичний розвиток є одним з пріоритетних напрямів роботи з обдарованими дітьми, починаючи з раннього віку, який забезпечує перспективи ефективної творчої діяльності у всіх її напрямках. У сучасних психологічних і педагогічних дослідженнях розкриваються багаті можливості мистецтва для виховання дітей дошкільного віку, в тому числі – обдарованих.

Мистецтво для малят є найдоступнішим і привабливішим пізнанням світу через художні образи, оскільки образна природа мистецтва і творчої діяльності збігаються з синкретизмом і образністю мислення дитини-дошкільника. Специфічні особливості мистецтва - варіативність образів, висока абстрактність, евристичні орієнтири, - є сприятливими для розвитку в дитини художньо-образного сприйняття, уяви, фантазії.

«Мистецтво має, - за висновком Е.Флеріной, - виняткову здатність збуджувати творчу уяву, фантазію, розвивати ініціативу дитини. Слухаючи музику, художню розповідь, дитинаніби бачить живі образи і дії» [10, с. 46] .

Різні види мистецтва мають одну основу -художній образ, який є загальною категорією художньої творчості, засобом і формою освоєння життя через мистецтво. Художній образ - форма мислення у мистецтві (художнього мислення). Це думка іносказання, метафори, що розкриває одне явище через інше. Образна думка багатозначна і недомовлена (недомовлений образ стимулює думку читача, глядача або слухача).

Внутрішня будова художнього образу суттєво розрізняється у різних видах мистецтва в залежності від матеріалу (словесний, звуковий, пластичний, пантомімічний); від просторово-часової характеристики(статистичний та динамічний).

Особливе значення образотворчої діяльності у вихованні і розвитку різних сторін особистості дітей визначають Б. Неменський, В. Юсов, А.Мелік-Пашаєв. Так, живопис з його яскравою, барвистою мовою завжди із задоволенням сприймається дітьми. Колір — головний засіб виразності, оскільки першим сприймається колорит картини, її колірна гама, світлотіньове вирішення (тон). У дітей раннього віку відчуття кольору - одне з найсильніших відчуттів (взагалі, почуття кольору є найширшою формою почуття естетичного), що приносить насолоду, естетичне задоволення від сприймання творів мистецтва.

Також важливу роль у цілісному розвитку дитини відіграє її музичний розвиток через те, що музика захоплює такі ранні сфери психіки людини, як сенсорика, моторика, емоції, розум, творчість, духовність тощо. Музика здатна не тільки впливати на емоційний та духовний світ дитини. Вона може викликати думки та асоціації, народжувати образи, які є особливим видом відтворення оточуючого світу та ставлення людини до нього. Таким чином, музика є своєрідною формою пізнання світу.

А.Зиміна пише: «Пізнання світу через художній музичний образ збагачує особистість дитини, сприяє всебічному розвитку і формуванню її світогляду» [5, с.15]. Вченими доведено, що сприйняття музики націлене на пізнання художнього образу, а тому вимагає певної концентрації уваги, спостережливості, кмітливості. Під час слухання музики дитина порівнює звуки за схожістю і контрастом, пізнає їх виразне значення, стежить за розвитком музичних образів, визначає їх характер .

Результати багатьох досліджень свідчать про те, що у дошкільному віці переважає сенсомоторний характер музичного сприймання. Діти віддають перевагу веселій моторній музиці, особливо реагують на масивність і динаміку звучання, на темп і регістр, темброву палітру музики і загальний тонус звучання, сприймання музики тісно пов'язане з руховими переживаннями. При цьому варто зазначити, що емоційний відгук має специфічний для цього віку характер. Музичний твір сприймається не як естетичний об'єкт, а лише як зовнішній збуджувач емоцій. У зв'язку з цим, надаючи характеристику музичному творові, діти обмежуються констатацією, переліком, звичайними визначеннями настрою і темпу, типу «весела», «сумна», «швидка», «повільна» та ін. Як бачимо, подібні відповіді дітей односкладні та не завжди аргументовані, у них відсутні будь-які художні узагальнення. При цьому оцінка твору має безпосередньо емоційний характер без глибоко проникнення у його смислову тканину.

Повноцінне сприйняття дитиною музики можливе тільки в тому випадку, якщо дитина розуміє про що вона «розповідає», якщо здатна порівняти почуття з чимось предметним, яке вже зустрічала у своєму житті. Музичні образи «збуджують дитину до співчуття та спонукають замислитися над тим, про що музика «розповідає», - пише Н. Ветлугіна. - Дитина не просто сприймає музичні звуки, красу та гармонію їх сполучень, але прагне до них» [3, с. 6].

Оскільки види мистецтва в історії становлення їхньої художньо-образної мови сформувались як система, то на нашу думку, лише сукупність видів

мистецтв може позитивно вплинути на розкриття обдарованості дітей раннього віку. Саме використання інтегративних технологій дає можливість зробити педагогічний вплив на розвиток обдарованості дітей раннього віку успішним.

Наша експериментальна методика з художньо-естетичного виховання обдарованих дітей раннього віку була націлена на розвиток художньо-образного сприйняття, уяви, уміння відчувати і розуміти красу мистецтва. Зв'язок просторового (живопис), часового (музика), та просторово-часового (танок, жест) видів мистецтва, повинні розкрити перед дітьми багатство відчуттів людини, направити дітей на споглядання, переживання прекрасних моментів і творчу реалізацію в будь-якому вибраному виді мистецтва.

У нашому дослідженні виокремлено образотворче мистецтво як найбільш ефективне в період раннього віку, воно виступає тим самим провідним мистецтвом, довкола якого відбувається взаємодія з іншими мистецтвами, навколишнім світом, середовищем і людьми.

Про це писав А. Блок: «Словесні враження чужіші дітям, ніж зорові. Дітям приємно намалювати все, що можна; а що не можна - те і не треба. У дітей слово підпорядковане малюнку, грає другу роль» [1, с. 34] .

При інтегрованому викладанні образотворчого мистецтва мизвертали увагу на наступні психологічні особливості дітей раннього віку, які необхідно враховувати у педагогічному процесі:

- наївно-ігровий характер пізнання;
- величезні пізнавальні можливості дітей цього віку;
- наслідування багатьох дій і висловів;
- підвищена вразливість, емоційна чуйність;
- жвавість безпосереднього прояву почуттів.

За дослідженнями Б. Юсова, ми виокремили наступний ряд критеріїв-орієнтирів оцінки творчої роботи обдарованих дітей раннього віку (2,5-3 роки) в рамках інтегрованого підходу в художньо-естетичному вихованні цих діток.

- Потреба у спілкуванні з мистецтвом, інтерес до мистецтва.
- Уява (широта, гнучкість).
- Взаємозв'язок смислового і художнього простору. Успішне знаходження форми і засобів для передачі образу
- Цілісність уявлення про образ при зміні видів вираження: перехід від звуку до кольору і тому подібне.
- Варіативність і художня різноманітність задуму: поєднання кольорів, форм, звуків, рухів і т. ін.;
- Швидкість опанування творчих навичок при переході до інших мистецтв, швидке розуміння нових засобів самовираження.
- Співпереживання з образом і перетворення в нього (віртуальність образу).
- Активність кольору як інтегруючого чинника, особливо на заняттях з інших видів мистецтв.
- Здатність продуктивно завершувати роботу.

На підставі теоретичних позицій було виокремлено педагогічні умови художньо-естетичного виховання обдарованої дитини раннього віку:

- розвиток творчої активності дитини;
- створення особливого розвивального (креативного) середовища, що характеризується такими параметрами, як проблемність, мистецтвознавча визначеність;
- побудова процесу навчання на основі пізнавальної ініціативи самої дитини, спираючись на зону її найближчого розвитку;
- організація атмосфери творчої комунікації, у системі «дитина – митець», забезпечення їх співпраці;

У нашому дослідженні однією з основних умов організації творчого процесу була спеціальна робота на заняттях, в іграх, яка збагачувала яскравими враженнями і забезпечувала емоційно-інтелектуальний розвиток дитини.

Освоєння художньо-мистецької діяльності передбачало також спілкування з мистецтвом. Ця умова працює при правильній організації дидактичного та методичного матеріалу, що розкриває перед дитиною зміст, суть мистецтва, його образно-виражальні засоби.

Оскільки творчість - це завжди прояв індивідуальності, облік індивідуальних особливостей дитини необхідний. Важливо враховувати і особливості психічних процесів, і темперамент, і характер дитини.

Неодмінною умовою на наших заняттях була творча співпраця з дорослим. Ми маємо на увазі стимулювання дорослими такого стану у дітей, коли їх почуття не стримані рамками теми, а дитина захоплена тим, що робить. Це можливо, якщо на занятті панує атмосфера співпраці, співпереживання, віра в сили дитини, підтримка її при невдачах, радість її досягненням. Відмітимо, що особливо важливе значення ми надавали спілкуванню малюків із людиною творчої професії: художник, дизайнер, композитор, музикант, балетмейстер. Саме його творчий імпульс надавав спілкуванню з дитиною розвиваючого характеру.

Умовою художньо-естетичного виховання обдарованих дітей раннього віку було також навчання, в процесі якого формуються знання, способи дії, які дозволяють дитині реалізувати будь-який задум. Для цього знання, уміння, сформовані у дітей, повинні бути гнучкими, варіативними - узагальненими, тобто такими, що вона може застосовувати їх у різних умовах, у нашому випадку, у різних видах мистецтв.

Програма розвитку обдарованості дітей раннього віку включає на два етапи: "Відкриваємо для себе різноманітність звуків і фарб" (для дітей 1,5- 2 роки); "Перші кроки у світі художніх образів" (діти 2-3 роки життя). Творчі завдання нашої експериментальної методики були об'єднані в наступні теми: "Контраст", "Нюанс", "Ритм", "Гармонія і хаос", " Рух і спокій", "Я радію і сумую", "Я чарівник".

На заняттях ми використовували наступні методи для розвитку почуття кольору: вибір поетичних і музичних творів до картини, підбір колірної палітри, ігри з кольором: «Колір заблукав», «Колір шукає друзів», «Зачаровані фарби». Метод уподобання допомагає дитині захопитися темою, відчутти зв'язок кольору і звуку і виразити їх у пластичній вправі, в ігровій ситуації або в малюнку. Підсумком роботи стає розширення уявлень дітей про колір, посилення емоційної чуйності на колір.

У процесі прослуховування музичних творів дія на зоровий і слуховий аналізатор робить сприйняття картини глибшим і емоційнішим. Діти закріплюють своє вміння співвідносити колір і звук, колір і настрій, колір і характер зображення, розуміти настрій, переданий в музичному, поетичному і живописному творі. Підбір колірної палітри до живописного твору допомагає дітям навчитися складати відтінки кольору, відчувати настрій картини.

За методом «вживання у колір» ми пропонували виразити свої відчуття і асоціації у рухах. Виконання пластичних вправ («Яскравий м'ячик стрибає по дорозі», «Водорості сплять у синьому океані», «Танок веселкових кольорів» та ін.), створення ігрових ситуацій («Я – сонячний промінчик», «Я хмарка східного сонця») допомагають дітям відчутти характер кольору, його мінливість у навколишньому світі.

Процес сприйняття музики ми організовували таким чином, щоб він був емоційно цікавим та зрозумілим для дитини, аби вона не лише сприймала, але і розмірковувала про зміст сприйнятого, уміла слухати і чути.

Під час експерименту діти прослуховували музичні твори різного характеру відповідно до теми заняття, вчилися імітувати різні звуки навколишнього на різних дитячих музичних інструментах (відповідно до їх вікових можливостей), а також виражати свої почуття та асоціації від кольору і малюнків в різних звуках, що їх оточують.

Наприкінці експерименту діти показали вміння виділяти основні і додаткові кольори, контрастні кольори (теплі і холодні) і їх відтінки, гармонійні і

негармонійні поєднання кольору; визначати характер кольору, співвідносити колір і емоції, давати характеристику кольору, виражену в слові, звуці, русі; виражати за допомогою кольору своє відношення до змальовуваного. Аналіз малюнків показав, що ці уміння виявляються в практичній діяльності, діти використовують колір для характеристики створюваного образу, активно використовують можливості колірної гамми, колірних плям.

Література

1. Блок А. Краски и слова // Собрание сочинений: в 6-ти т.- Т. 4: Очерки. Статьи. Речи. 1905-1921. / [Сост. Вл. Орлова. Примеч. Б. Аверина].- Л.: Худож. лит. , 1982. - С.8.
2. Брюно Ж. Одаренные дети: психолого-педагогические исследования и практика / Ж. Брюно, Ж. Малви, Л. Назарет и др // Психологический журнал. - 1995.- № 4. - С. 73-78.
3. Ветлугина Н. А. Возраст и музыкальная восприимчивость / Н. А. Ветлугина // Восприятие музыки / [Под ред. В.Н. Максимова]. – М.: Просвещение, 1980. – 229-242.
4. Выготский Л.С. Собрание сочинений в 6 т. - Т.4: Проблема возраста/ Л. С. Выготский. – М.: Издательский центр «Академия», 1984.- 257 с.
5. Зимина А. Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: Учеб. для высш. учеб. заведений / А. Н. Зимина.– М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
6. Кулемзина А. В. Детская одаренность: психолого-педагогическое исследование / А. В. Кулемзина. – Томск, изд-во ТГУ, 1999. - 163 с.
7. Матюшкин А. М. Загадки одаренности / А. М. Матюшкин. – М.: Школа-пресс, 1993.
8. Савенков А. И. Диагностика детской одаренности как педагогическая проблема / А. И. Савенков // Педагогика. - 2000. - № 10. - С. 87-94.
9. Лейтес Н.С. Ранние проявления одаренности / Н.С. Лейтес // Вопросы психологии.- 1988. - № 4. - С. 11-15.

10. Флерина Е.А. Эстетическое воспитание дошкольника /Е. А. Флерина /[Под ред. В.Н.Шацкой]. - М.: Изд-во Академии педагогических наук РСФСР, 1961. - С. 45).